

Ieva Vīvere

Dr. art., etnomuzikoloģe,

Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts

Dr. art., ethnomusicologist,

Institute of Literature, Folklore and Art of the University of Latvia

E-pasts / e-mail: ieva.vivere@lulfmi.lv

DOI: 10.35539/LTNC.2024.0054.07

**Mazie lielpilsētas naratīvi:
Rīgas telpiskās pieredzes lucavsalinieces
Zelmas Indriksones dienasgrāmatā**

**The Small Narratives of a Big City:
Riga's Spatial Experiences in the Diary
of Zelma Indriksonē from Lucavsala**

Atslēgvārdi:

Rīgas apkaimes,
dzīves pierakstīšana,
pilsētas pieredze,
pārmaiņas,
tuvums,
kapu kultūra,
padomju Latvija,
deficīta preces

Keywords:

Riga neighborhoods,
life writing,
urban experience,
changes,
proximity,
cemetery culture,
Soviet Latvia,
deficit goods

Raksts izstrādāts Latvijas Zinātnes padomes atbalstītajā LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta projektā "Pieredze pilsētā: naratīvi, atmiņas, vietas mantojums" (Nr. lzp-2020/1-0096).

Kopsavilkums

Autore analizē Rīgas ikdienišķās telpiskās pieredzes lucavsalinieces Zelmas Indriksones (1906–1990) dienasgrāmatā. Tā tapa 20. gs. 50.–80. gados – laikā, kad salu aktīvi skāra urbanizācijas pārmaiņas. Izmantojot emociju ģeogrāfijas *tuvuma* jēdzienu, pētītas Zelmas subjektīvās pilsētas funkcijas un trajektorijas. Raksta metodoloģiskais uzdevums bija pārbaudīt dienasgrāmatas potenciālu pilsētas telpisko pieredžu analizē.

Zelmas pieredzē sala ir tuvuma zona. Ar to saistīta viņas sociālā un darba dzīve, skaistuma izjūta un atmiņas. Cita tuvuma zona ir kapsētas, kas ietver saikni ar tuviņkiem, sociālās attiecības, jūtu un attiecību paušanu augu estētikas valodā, kultūrvietas un ekskursiju mērķus. Rīgas centrs un Lucavsala tuvākās Pārdaugavas apkaimes ir tirdzniecības zona. Padomju periodā iepirkšanās bija kā neparedzami un laikietilpīgi klejotumi, meklējot deficīta preces, tāpēc šī ir pilsētas satraukuma un bieži arī neveiksmju zona. Pavisam reti Rīgas vēsturiskais centrs skatīts ar nesteidzīgas atpūtnieces acīm. Zelmas dienasgrāmatas analīze atklāj vietas pieredzi, kas nesaskan ar publisko galvaspilsētas reprezentāciju. Zelmas subjektīvajā kartē "centrs" jeb tuvuma zona ir Lusavsala, Katlakalns, Ziepniekkalns, tuvējie meži un Jugla. Administratīvais pilsētas centrs, Āgenskalns, Torņakalns un Bišumuiža ir tirdzniecības un tranzīta zona.

Summary

The author analyzes the everyday spatial experiences of Riga as depicted in the diary of Zelma Indrikson (1906–1990). She was a resident of Lucavsala, an island situated four kilometers from the city center. Zelma wrote the diary spanning from the 1950s to the 1980s, a period marked by significant urbanization changes on the island. Her individual urban functions and trajectories are examined through the lens of the proximity concept of emotional geography. The study explores the potential of diaries for researching urban spatial experiences.

In Zelma's experience, the island serves as a proximity zone for her social life, work, sense of beauty, and memories. Cemeteries also emerge as significant proximity areas, serving as connections with loved ones, social interaction spaces, and expressions of emotions and relationships through the aesthetic language of plants. The Riga center and the neighborhoods of Pārdaugava are depicted as trading and transit zones. During the Soviet era, shopping entailed unpredictable and time-consuming roaming in search of deficit goods, so this was a zone of urban anxiety. Zelma's entries regarding the historical center of the city are scarce, with only three instances where she explores it through the eyes of a leisurely visitor. The article reveals a Riga experience that does not align with the capital's public representation.

Ievads. Lucavsala pētniecība

Pilsētas vispārināto un stratēģisko tēlu bieži veido centrs – tā vizualitāte, telpas iekārtojums, dažādu institūciju un cilvēku blīvums. Lucavsala – mazapdzīvota Rīgas sala Daugavas kreisā krasta tuvumā – savā ziņā ir Rīgas tēla pretstats. Tā atrodas fiziski tuvu, tomēr apbūves, infrastruktūras, apdzīvotības un notikumu ziņā tālu no galvaspilsētas centra. Pirms Otrā pasaules kara, kad Zelma Indriksone (1906–1990) sāka dzīvot un saimniekot Lucavsālā, tur atradās 40 dzīvojamās ēkas, 90 iedzīvotāju un 100 lopu (U. 1929: 2; Liepa 1940: 16). Pēc kara vietējās saimniecības pakāpeniski kļuva mazākas un sala tika attīstīta par Rīgas iedzīvotāju ģimenes dārziņu teritoriju. Pārmaiņas salas infrastruktūrā ieviesa 1976. gadā atklātais Salu tilts. Atjaunotās neatkarīgās Latvijas Republikas laikā salā izveidotas atpūtas zonas. 21. gadsimta otrajā desmitgadē tā piedzīvo jaunu pārbūves posmu un tiek attīstīta par pilsētas kultūras notikumu vietu. Šobrīd salā sadzīvo vietējo iedzīvotāju, dārziņu nomnieku un dažādu kultūras iniciatīvu attīstītāju, Rīgas Airēšanas kluba, dažu uzņēmumu un pilsētas atpūtas un apbūves zonu plānotāju intereses.

Domājot par Rīgas zaļajām zonām, parki un meži šķiet aprūpētāki par salu ekosistēmām, kas ir trauslākas aprūpes trūkuma, urbānās attīstības un plūdu priekšā. Pēdējās desmitgadēs Eiropas industriālās pilsētas piedzīvo lielas pārmaiņas, rosinot pārdomāt dabas lomu pilsētā. 20. gadsimta izskaņā pētnieki pievērsa uzmanību tam, ka urbānā ietekme uz dabu strauji pieaug, tomēr dabas un pilsētas dialektika netiek pietiekami dziļi apsvērta ne vides, ne pilsētas pētījumos (Swyngeedouw, Kaika 2000: 567). Mūsdienu pilsētvides analīzē par svarīgu aspektu uzskata līdzdalību – iedzīvotāju un ekspertu mijiedarbību vietu novērtējumā un veidošanā, kas ietver iedzīvotāju ietekmes stiprināšanu (Pietta, Tononi 2021). Abas tēmas iekļaujas plašākā jautājumā par vides ilgtspēju pilsētā. Šis raksts pievēršas pretējai tendencei un izgaismo salas attīstības plānošanā neietekmīga vietējā iedzīvotāja perspektīvu. Tas ir skats no pagātnes, tomēr uzdod aktuālus jautājumus arī šodienas pilsētas veidotājiem. Teorijas ziņā raksts iekļaujas arvien pieaugošajā mazāk ietekmīgo cilvēku un kultūras parādību pētniecībā, pievēršot uzmanību mazā mēroga pārstāvju perspektīvai, kas var ievērojami atšķirties no vadošo un ietekmīgo “spēlētāju” skatījuma gan valstu un pilsētu, gan ekosistēmu, kultūru un institūciju līmenī.

Līdzšinējie pētījumi par Lucavsalu aptver vairākas salu raksturojošas tēmas. Visbiežāk Lucavsala minēta bioloģu pētījumos, pievēršot uzmanību salas augu un dzīvnieku sugām. Arhitektūras un pilsētplānošanas nozarēs tapuši diplomdarbi, kas modelē salas kā viedā dzīvesveida, rekreācijas, zaļās un ūdens zonas integrāciju

pilsētā (piemēram, Prilenska 2012). Pētīta arī plūdu novēršana (Kūle u. c. 2013) un gruntsūdens līmeņa izmaiņas. Sociālo un humanitāro zinātņu redzeslokā vairākkārt bijuši mazdārziņi, kas pētīti urbānās lauksaimniecības (Panagopoulos u. c. 2018) un dārzkopības prasmju kontekstā (Vītola u. c. 2014). Vairākos pētnieciskos, foto un kino darbos pievērsta uzmanību dārzu sabiedrības un kultūras apdraudējumam urbānās attīstības priekšā (Goba 2014; Hofmanis 2020; Muktupāvela 2021; Gauja 2022). Medijos plašāko rezonansi raisījis dārzkopju aktīvisms (salas sakopšana un pilsētas zaļās infrastruktūras aizstāvēšana) un dārza mājiņu dedzināšanas gadījumi. Lucavsālas dārzu iemītnieku saimnieciskās un radošās prakses un dzīves izvēles var skatīt neaugsmes (*degrowth*) un "dari pats" ētikas kontekstā kā neoliberālās urbanizācijas pieejas kritiku. LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta pētījuma "Pieredze pilsētā: naratīvi, atmiņas un vietas mantojums" ietvarā Ziemeļu etnoloģijas un folkloras konferencē (*Nordic Ethnology and Folklore Conference*) 2022. gadā Reikjavikā prezentēts pētījums par dārza mājiņu arhitektūru un dizainu (*vernacular architecture*) un praktiskajiem risinājumiem sezonālai vai pastāvīgai dzīvošanai tajās, ņemot vērā, ka tās gandrīz nav savienotas ar pilsētas infrastruktūru. Šis pētījums izgaismoja pilsētas iedzīvotāju tiekšanos pēc autonomijas, kā arī pilsētas un lauku dzīvesveida mijiedarbību latviešu paštēla un vērtību kontekstā (Weaver 2022). Līdzšinējie pētījumi par Lucavsālu atklāj pretrunīgumu, kas raksturīgs Lucavsālas dzīvei. Tā vienlaikus ir dabas resursiem bagāta teritorija un galvaspilsētas centram tuva urbānās attīstības zona. Salas apdzīvotāju un pilsētplānotāju skatījums uz salu un tās attīstību nereti atšķiras.

Šis raksts pievēršas mazāk pētītam salas vēstures aspektam – pastāvīgo salas iedzīvotāju pieredzēm. 2022. gada jūlijā lucavsālinieks Gunārs Indriksons (1940–2023) Latviešu folkloras krātuves Autobiogrāfiju krājumam uzticēja savas mātes Zelmas Indriksones (1906–1990) dienasgrāmatas. Tas ir nozīmīgs Lucavsālas ikdienišķās vēstures dokuments, kurā fiksēta salas dzīve 20. gadsimta 50.–80. gados, Zelmas atmiņām ietecoties arī iepriekšējās desmitgadēs līdz pat 20. gadsimta 20. gadiem. Šī vēsturiskā avota iepazīšanas mērķis bija pētīt individuālās un ikdienišķās pilsētas pieredzes. Zelmas skatījums uz galvaspilsētu, dzīvojot centram ģeogrāfiski tuvā, tomēr savrupā apkaimē, ir vēstījums, kas var nozīmīgi papildināt lielo pilsētas naratīvu. Lai arī Zelmas subjektīvās Rīgas teritorijas, trajektorijas un funkcijas ir saistītas ar pilsētas pagātni, par pētījuma mūsdienu kontekstu var uzskatīt Rīgas domes rosināto apkaimju attīstību un identitāšu apzināšanos, kas kopš 2007. gada kļuvusi par redzamu pilsētas politikas un dzīves daļu (Bula 2022: 7; Ušča 2013: 28). Turklāt Zelmas fikstajā senākajā Lucavsālas vēstures slānī redzamas visas mūsdienās pētītās tēmas – sugu daudzveidība un tās mazināšanās, "dari pats" dzīvesveids, plūdu ietekmētas dzīves stratēģijas, ģimenes dārziņu attīstība un salas pārbūve.

Pētījums pievēršas mazāk redzamo un pārstāvēto apkaimju un naratīvu perspektīvai. Jau iepriekš konstatēts, ka trūkst pētījumu par Rīgu, kas analizētu pilsētas iedzīvotāju ikdienas dzīves telpas un savstarpējo saikņu tīklojumus (Ušča 2013: 6, 28). Urbāno naratīvu pētniecība ir devusi ieguldījumu šīs perspektīvas veidošanā (sk. pārskatu: Ozoliņš 2023). Socioloģe un pilsētpētniece Šerona Zukina (*Zukin*, 1946) vērsa uzmanību uz redzamības un varas attiecībām pilsētu attīstībā: "Pilsētas veidošana ir atkarīga no tā, kā cilvēki kombinē tradicionālos ekonomikas faktoros – zemi, darbu un kapitālu. Taču arī no tā, kā viņi manipulē ar simboliskajām izslēgšanas un tiesību valodām. Pilsētu izskats un sajūta atspoguļo lēmumus par to, kam – un kuriem – būtu jābūt redzamiem un kam ne, [un arī] par kārtības un nekārtības jēdzieniem un estētiskās varas lietošanu." (Zukin 1995: 7) Šī raksta dokumentālais avots ir vairākās nozīmēs perifērs – tas vēsta par nomali, ikdienišķo, neietekmīgiem pilsētas iedzīvotājiem un pilsētas "laukiem". Ģeogrāfs Ašs Amīns (*Amin*, 1955) argumentē, ka pilsētas sociālos jautājumus nevar risināt tikai ar lieliem festivāliem vai nacionāla mēroga vienlīdzības politiku. Domājot par ciešās sadzīvošanas un dažādības pieņemšanu pilsētā, pieaug maza mēroga pasākumu un satikšanās vietu (*micropublics*) nozīme (Amin 2002). Šis pētījums veikts, uzskatot, ka maza mēroga pieredžu iepazīšana ļauj izprast, kā pilsēta dzīvo un tiek apdzīvota. Raksta uzdevums ir arī pārbaudīt dienasgrāmatas kā zinātniskā avota potenciālu pilsētas telpisko pieredžu pētniecībā.

Dienasgrāmatas kā zinātņu avots

Dienasgrāmatas ir avots, kas dokumentē subjektīvās pieredzes. Tām raksturīga tūlītēja notikumu un reakciju fiksēšana, tomēr tajās var parādīties arī atmiņu ainas, kas ieguvušas distancētas interpretācijas uzslāņojumu. Dienasgrāmatas visbiežāk nav bijušas domātas publicēšanai vai iesniegšanai arhīvam. Tās var skatīt plašākā vernakulārās rakstniecības kontekstā līdzās atmiņu albumiem, apsveikuma kartītēm un pastkartēm, dziesmu un debesu grāmatām, pierakstu kladēm, skolēnu dienasgrāmatām un iepirkumu sarakstiem. Dažādās zinātņu nozarēs bija jāpaiet laikam, lai dienasgrāmatas atzītu par vērtīgu avotu līdzās citiem klasiskajiem zinātņu avotiem kā publicētajai literatūrai, intervijām vai iestāžu dokumentiem.

Literatūrzinātnē pavērsienu 20. gs. beigās iezīmēja literatūras kanona apstrīdēšana un paplašināšana, pievēršot uzmanību arī "netradicionālajai, ne-rakstnieku literatūrai", ko radījuši "vienkāršie cilvēki" (Kadar 1992), ceļojumu piezīmēm, bērnu un lubu literatūrai un arī autobiogrāfijām (Moran 2001: 186). Dienasgrāmatu pētniecību ietekmējis šī rakstniecības formāta mudinājums pievērsties marginālajam – gan autoriem un cilvēku grupām, gan avotu veidiem. Dienasgrāmatas nav skaidri definēts literatūras žanrs, jo visbiežāk nepārstāv autoritāšu balsi un nav rediģēts, publicēšanai

domāts teksts. Feminisma teorijas ietvarā dienasgrāmatas izgaismo marginālo grupu un varas jautājumus – sieviešu lomas patriarhālajā sociālajā struktūrā (Eglāja-Kristone 2019; 2023) un homoseksualitātes vēsturi Padomju Savienībā (Lipša 2021). Zelmas Indriksones dienasgrāmatas iekļaujas šajā analītiskajā virzienā gan vietas, gan autores ziņā – Lucavsala ir maz konceptualizēta Rīgas nomale, un Zelma ir sieviete strādniece, cilvēks ar mazu sociālo un politisko ietekmi.

Vēstures studijas aicina ņemt vērā dienasgrāmatu specifiku, salīdzinot tās ar citiem, konsekventākiem un "objektīvākiem" avotiem (Gavriļins 2017: 88–93). Dzīves pierakstīšanas tradīcija sasaucas ar dzīvesstāstiem kā jau nostiprinājušos mutvārdu vēstures avotu, kas izceļ subjektīvās laikmeta, vietas, politisko vai sociālo struktūru pieredzes. Arī dienasgrāmatu kā vēstures avotu pētniecība ir aizsākusies. Piemēram, ir izveidots un ar tāllasījuma metodi analizēts Austrālijas Pirmā pasaules kara laika dienasgrāmatu korpuss (Dennis-Henderson u. c. 2020). Zelmas Indriksones dienasgrāmatās nozīmīgu notikumu atstāsti (piemēram, laulību diena) parādās atkārtoti, liecinot par nostiprinājušos svarīgāko atmiņu repertuāru. Fiksētas arī karu un citu laikmeta notikumu atmiņas, piemēram, Zemgales bēgļu gaitas Pirmā pasaules kara laikā un Rīgas ieņemšana lucavsalinieku pieredzē Otrā pasaules kara laikā. Zelmas dienasgrāmata ir arī detaļām bagāta padomju strādnieku dzīves liecība.

Atsevišķi dienasgrāmatu pētījumi tapuši arī folkloristikas nozarē. Merilina Ferisa Moca (*Motz*, 1951) secināja, ka ASV vidējo rietumu 19. gadsimta lauku iedzīvotāju dienasgrāmatas ir veidotas līdzīgi kā mutvārdu vēstītājfolklorā un funkcionāli un estētiski pievilcīgie sadzīves priekšmeti. Moca argumentē, ka dienasgrāmatas atspoguļo pirmsindustriālā laika lauku dzīves, kā arī konkrēto vietu un kopienu identitātes koncepcijas: "Kad mēs pētām dienasgrāmatas no folkloristiska skatpunkta, skatot tās kā daļu no lielākas kopienas estētikas un vērtību sistēmas, mēs varam sākt šos šķietami nesaistītos dokumentus "lasīt"." (*Motz* 1987: 134)

Šī pētījuma metodoloģijas izstrādei svarīgi bija iepazīt arī cilvēkģeogrāfijas un kartogrāfijas pieejas dienasgrāmatu pētniecībā, skatot Zelmas Indriksones dienasgrāmatu vietu pieredzes kontekstā. Ģeotelpisko tehnoloģiju cilvēciskošanas vajadzību zinātnieki ir pamatojuši kopš 20. gadsimta 90. gadu vidus – argumentējot, ka cilvēku pieredzi kartēšanā ir jāņem vērā ne tikai izturēšanās, bet arī emocijas, jūtas un idejas (*Griffin, McQuoid* 2012: 291). Veidojot emociju kartes, ņemta vērā cilvēku patika vai nepatika, un satraukuma līmenis, atrodoties konkrētās vietās. Visbiežāk ir kartētas pilsētnieku baiļu un diskomforta emocijas, piemēram, veidojot baiļu blīvuma kartes kādā pilsētas apkaimē (*Griffin, McQuoid* 2012: 292). Dienasgrāmatas cilvēku pieredzes kartēšanā ir izmantojusi kartogrāfe Mārgrita Vikensa Pīrsa (*Pearce*). Lai kartētu ASV Lielo ezeru laivotāju-tirgoņu ceļojumus 18. gadsimtā, viņa izmantoja kāda tirgoņa ceļojuma dienasgrāmatu, kurā fiksētas ne tikai ceļojuma vietas, bet arī notikumi,

laikapstākļi un domas. Iekļaujot kartē stāstījuma slāni, Pīrsa kartēja ne tikai fizisko, bet arī emocionālo ainavu, kā arī laivotāju-tirgoņu kultūru ar tai raksturīgo mitoloģiju, dziesmām, apģērbu un valodu. Lietojot afektīvās ģeogrāfijas pieeju, laivotāja-tirgoņa naratīvs bija līdzeklis intimitātes un vietas izjūtas iekļaušanai kartē (Pearce 2008).

Līdz ar telpisko pavērsienu plašu lietojumu humanitārajās zinātnēs ieguvusi kartēšanas metafora. To pavadījis arī ģeogrāfu kritisks skatījums uz naratīvo jeb literāro kartogrāfiju (Rossetto 2013). Naratīvu kartogrāfija pievēršas telpas reprezentācijām literatūrā, piedāvājot dažādas teksta interpretācijas iespējas, piemēram, noskaidrot konkrētu vietu nozīmi kolektīvajā iztēlē, integrēt reālās un iedomātās vietas vai izcelt tekstā iepriekš nepamanītas detaļas: "Literāru tekstu kartēšana uz reālās pasaules kartes var pievērst uzmanību teksta iezīmēm, kas citādi paliktu nepamanītas, tādējādi pildot hermeneitisku funkciju." (Ryan 2020: 2) Šis pētījums ir cilvēkģeogrāfijas rosināts, tomēr tā metodoloģiskā īpatnība izriet no fakta, ka pilsētas pieredzes fiksēšana nebija Zelmas Indriksones rakstīšanas pamatmērķis. Zelmas telpiskās pieredzes tika "izgūtas" no viņas pārdomām, kas vairumā gadījumu bija par kaut ko citu. Tomēr tieši citu tēmu klātbūtne ļāva precīzāk uztvert Zelmas lucavsālnieces identitāti un vietu funkcijas. Šāds dienasgrāmatas lasījums liek arī jautāt, cik tipiski ikdienas dzīvē ir reflektēt par vietas pieredzi un kuri ir tie brīži, kad vietas apcere kļūst nepieciešama.

Pēdējo sešu gadu laikā dienasgrāmatas Latvijā ir kļuvušas par aktuālu humanitāro pētījumu avotu, kas ar dažādām metodēm analizēts jau vairākās publikācijās (Eglāja-Kristsons 2019; 2023; Lipša 2021; Matulis u. c. 2022; Reinsone u. c. 2022; Reinsone, Ļaksa-Timinska [bez dat.]). Nozīmīgs pavērsiena punkts bija 2018. gads, kad LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta pētnieki sāka veidot Latviešu folkloras krātuves Autobiogrāfiju krājumu un apzināt Latvijas autobiogrāfisko mantojumu. 2024. gada janvārī krājumā bija iekļautas jau 233 kolekcijas, aptverot laiku no 19. gs. sākuma līdz Covid-19 pandēmijai. Ir publicēts pārskats par dienasgrāmatu korpusa veidošanas metodoloģiju (Reinsone u. c. 2022) un arī atsevišķiem tehniskiem un analīzes jautājumiem: dienasgrāmatu ierakstu datuma automatizētu noteikšanu (Matulis u. c. 2022), autoru dzimumu un vecumu mērījumiem vairākas desmitgades aptverošu dienasgrāmatu kopās (Reinsone u. c. 2022), sabiedrības iesaisti un sociālo tīklu arhīva pētniecību (Reinsone, Ļaksa-Timinska [bez dat.]). Iedvesmoties no priekšgājēju darbiem, ar šo rakstu turpinu izziņāt dienasgrāmatu pētniecības iespējas.

Zelmas Indriksones biogrāfija un dienasgrāmata

Zelma Indriksons (Blumberga) dzimusi

1906. gadā Iecavas pagastā un Zemgalē dzīvojusi līdz Pirmajam pasaules karam. 1914. gadā viņa ar ģimeni devās bēgļu gaitās un līdz 1917. gadam nodzīvoja Juglā, kur bija apmetušies arī citi Zemgales bēgļi. 1917. gadā Zelma nokļuva Vidzemē, kur sāka ganu gaitas. Pēc kara Zelma strādāja pie saimniekiem Zemgalē un Vidzemē. Apguvusi adītājas amatu, viņa sāka strādāt Rīgā un 1925. gada Vecgada vakarā apmetās uz dzīvi Lucavsalas Tēru mājās. Tur viņa iepazinās ar Augustu Indriksonu, kurš dzimis 1903. gadā Katlakalnā un Lucavsalā dzīvoja kopš 1922. gada. Viņu laulības notika 1934. gadā Katlakalna mācītājmuižā. Līdz 1955. gadam viņi dzīvoja Lucavsalas Riekstu mājās, kur Otrā pasaules kara laikā dzima viņu dēli Gunārs (1940–2023) un Raimonds (1945–2021). 1947. gadā viņi sāka būvēt māju salas dienvidaustrumos pie Kazas sēkļa uz piešķirtā sakņu dārza zemes, 1954. gadā ieguva likumīgu atļauju māju pabeigt un pilnībā tur pārvācās 1955. gadā.

Augusts Indriksons "visu mūžu ir strādājis uz ūdeni" (LFK Dig, a75). Pirms Otrā pasaules kara viņš bija enkurnieks un koku pludinātājs un no kara laika līdz mūža beigām 1964. gadā strādāja Rīgas finiera fabrikā "Furniers" Daugavmalā. Vēlāk šajā un citās fabrikās strādāja dēls Raimonds, savukārt Gunārs ieguva jurista izglītību un strādāja dažādās iestādēs, t. sk. Tieslietu ministrijas Augstākajā tiesā.

1. attēls. Augusts Indriksons ap 1950. gadu Bieķengrāvī pie fabrikas "Furniers".
Foto no Gunāra Indriksona arhīva.

Figure 1. Augusts Indriksons at Bieķengrāvis near the "Furniers" factory in ~1950.
Photo from Gunārs Indriksons' archive.

Zelmas darba dzīve noritēja Lucavsalā. Viņa rūpējās par lopiem un dārzu un Centrāltirgū pārdeva pienu, izaudzētos ziedus, zaļumus, ogas, augļus un dārzenus, kā arī Lucavsalā salasītos pūpolus un tuvajos mežos salasīto skuju un mētru vainagus. Piecdesmito gadu vidū viņa strādāja salas ģimenes dārziņu sargu kolektīvā, 1966. gada vasaras sezonā bija salas peldētavas apkopēja. Indriksonu saimniecībā bija govīs (līdz 1959. gadam, kad to turēšana tika aizliegta), cūkas, vistas un truši. Kazas sēklī atradās ganības, salas pļāvās tika vākts siens. Saimniecībā tika izaudzēta liela daļa ģimenes uztura, pašas gādātas un gatavotas lietas bija Zelmas ikdiena. Līdzās saimniecībai sala un tuvējie meži bija Zelmas saimniekošanas teritorija – no salā sagrieztām kārkļu klūdziņām tika darināti groziņi, mežos iegūti materiāli dārza un ģimenes kapu augu apseģšanai ziemā un tamlīdzīgi. Dzīvojot Rīgas centra tuvumā, Zelma varēja saglabāt lauku dzīvesveidu, tomēr viņas dienasgrāmatas fiksē arī saimniecības pakāpenisku sarukšanu.

2022. gada vasarā Gunārs Indriksons Latviešu folkloras krātuves Autobiogrāfiju krājumam nodeva mātes Zelmas Indriksones dienasgrāmatas un bērnības atmiņu pierakstus, kas ir publicēti brīvpieejā (LFK Ak 214). Dienasgrāmatas aptver laiku no 1954. gada līdz viņas nāves dienai 1990. gadā. No 1957. līdz 1963. gadam dienasgrāmatās ir pārtraukums. Trūkstošo gadu klades nav nonākušas Gunāra Indriksona rīcībā, un viņam nav zināms, vai šajā laikā Zelma dienasgrāmatu rakstīja. Arī jaunības gados Zelmai bija dienasgrāmata, taču viņa to sadedzināja pēc tam, kad kāds to bija atradis un izlasījis. Sešdesmito gadu vidū Zelma sāka rakstīt arī bērnības atmiņu stāstu, kas ietver Pirmā pasaules kara bēgļu gaitas. Dzīves pierakstīšanas tradīciju turpināja viņas dēls Gunārs.

Zelmas dienasgrāmatai daļēji bijusi žurnāla funkcija, fiksējot laikapstākļus, dienas gaitā padarīto, mērotos maršrutus, satiktos cilvēkus un gada ienākumus, taču lielu dienasgrāmatas daļu veido arī jūtu, pārdomu, sapņu, atmiņu un vērojumu apraksti: "Man, lūk, mīļais Dievs ir devis dziļu domu pasauli, un tas ir mans rūgtuma biķeris." (LFK Ak 214 30.07.1954.) Pēc vīra nāves 1964. gadā Zelma dienasgrāmatu ierakstus nereti adresē viņam, un tie ir skumju un vientulības caurausti. Līdzās sievas, mātes un radnieces identitātes apcerei Zelma dienasgrāmatu uztver arī kā strādnieku dzīves atspoguļojumu. Aizņemību un smago darbu viņa apzinās gan kā ģimenes tiekšanos pēc autonomijas ("Mēs būtu ļoti laimīgi, ja mūs nenokautu tas briesmīgais darbs. Mums nav laika vienam uz otru paskatīties. Un tur ir vainīgs tas mans iedomātais "savs kaktiņš, savs stūrītis zemes"" – LFK Ak 214 17.07.1954.), gan kā laikmeta sociālo liecību – padomju strādnieku dzīvi ar garām darba stundām, zemu atalgojumu, preču grūto pieejamību, vienmuļību un nespēju ietekmēt notikumus ("Tā rit pelēkā strādnieku dzīve, kā vientuļa purvainā upe" – LFK Ak 214 11.04.1973.). Garākus atmiņu aprakstus Zelma veltījusi arī lielākiem vēsturiskiem notikumiem – Lucavsalas apšaudei

2. attēls. Zelma Indriksone ar Brūnīti un Mūsiņu Kazas sēklī 1959. gadā.

Foto no Gunāra Indriksona arhīva.

Figure 2. Zelma Indriksone with Brūnīte and Mūsiņa at Kazas sēklis in 1959.

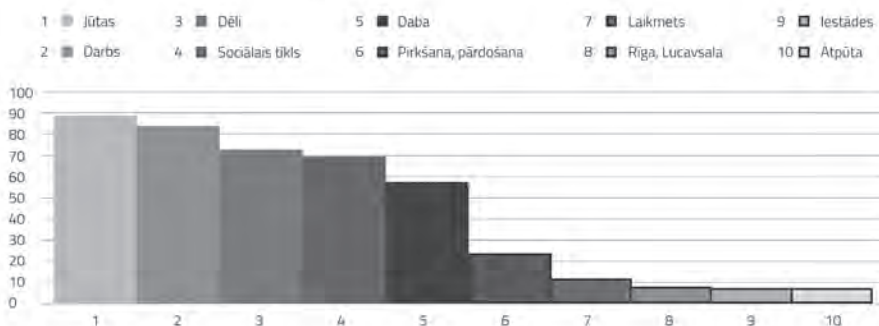
Photo from Gunārs Indriksons' archive.

1944. gadā, 1949. gada izsūtīšanai, salas dzimtu un māju vēsturei, tostarp ziņām par salnieka Gunāra Astras ģimeni, 1967. gada 17.–18. oktobra vētras postījumiem, ģimenes dārziņu attīstībai, Salu tilta celtniecībai un citām salas iedzīvotājus ietekmējošām pārmaiņām.

Viens no pētījuma uzdevumiem bija attīstīt metodi Zelmas aprakstīto pilsētas telpisko pieredžu analīzei. Dienasgrāmatas satura kodēšana notika divos posmos. Pirmais posms ļāva noskaidrot, cik "telpiska" kopumā ir Zelmas dienasgrāmata un kāds ir telpiskās informācijas apjoms. Pēc tam dienasgrāmatas lasījumā tika definētas tuvuma–tāluma zonas. Tās tika pārskatītas sekojošajā kvalitatīvās pētniecības fāzē, ņemot vērā vietu subjektīvo un funkcionālo nozīmi. Analīzē tika iekļautas tikai Zelmas tiešās, ķermeniskās pieredzes, izlaižot, piemēram, dēlu dienas gaitu pārstāstus vai televīzijā redzēto.

Pēc nejaušības principa kodēšanai tika izvēlēta 1965. gada dienasgrāmata, lai konstatētu, kādas ir dienasgrāmatas tipveida tēmas un cik lielu daļu tajā aizņem Rīgas pieredžu apraksti. Kategoriju veidošana šajā analīzes posmā bija atvērta, sekojot dienasgrāmatas tematikai. Tekstā tika konstatētas desmit tēmas: jūtu apraksti, darbs, dēli (viņu dzīves notikumi, attiecības ģimenē), plašāks sociālais tīkls (satikšanās, ciemošanās, attiecības), dabas apraksti, tirgošanās un pirkumi, pārdomas par laikmetu, Rīgas un Lucavsāls apraksti, iestādes, atpūta. Lai iegūtu priekšstatu ne

Tematika 1965. gada dienasgrāmātā

3. attēls. Zelmas Indriksones 1965. gada dienasgrāmatas tematika.

Figure 3. Themes in Zelma Indriksone's 1965 diary (in descending order):

feelings; work; sons; social network; nature; buying and selling; epoch; Riga, Lucavsala; institutions; leisure.

tikai par tematisko vienību skaitu, bet arī par aprakstu garumu, tika izšķirti izvērstie (kvantitatīvā vērtība – 1) un īsie (kvantitatīvā vērtība – 0,5) apraksti.

Lielākā dienasgrāmatas daļa (21 %) ir veltīta Zelmas jūtu un eksistenciālu pārdomu aprakstiem; bieži tās ir sēras un vientulība, ko izraisījis vīra nesenā nāve. Otrā lielākā tekstu grupa (20 %) ir paveikto mājas un dārza darbu uzskaitījums, kas liecina, ka dienasgrāmata izmantota arī kā žurnāls. Analizējot Zelmas sociālo kontaktu loku, nošķirta mājinieku dzīve un attiecības (Zelma dzīvo kopā ar dēliem) no citiem pieminētajiem cilvēkiem (radniekiem, draugiem, salas kaimiņiem, dārzkopjiem, paziņām), kuri satikti retāk. Notikumi un attiecības ar šīm cilvēku grupām veido nākamās lielākās tekstu grupas (17 % un 16 %). Pēdējā salīdzinoši lielākā tekstu daļa (13 %), kas jau ietver ārtelpas un vietu vērojumus, ir dabas apraksti. Pārsvarā tie ir no Lucavsalas un arī no tuvējiem mežiem. Regulāri ir tirgus un veikalu pieminējumi, taču izvērstāki apraksti par tiem sastopami reti (6 %). Pavisam maza ierakstu daļa ir veltīta citām tēmām – līdzās pārdomām par laikmetu un politisko sistēmu (<3 %) tie reizēm ir iestāžu apmeklējumi (>1 %), atpūta (>1 %). Garāki Rīgas un Lucavsalas vēstures un pieredžu apraksti veido nepilnus 2 % dienasgrāmatas teksta. Var secināt, ka telpisko pieredžu fiksēšana nav redzamākā dienasgrāmatas daļa – apzināta refleksija par dzīves telpu parādās salīdzinoši reti. Biežāk sastopama refleksija par laikmetu un strādnieces dzīvi padomju Latvijā. Tomēr dienasgrāmatas analītiska telpisko pieredžu fiksēšana nav redzamākā dienasgrāmatas daļa – apzināta refleksija par dzīves telpu parādās salīdzinoši reti. Biežāk sastopama refleksija par laikmetu un strādnieces dzīvi padomju Latvijā. Tomēr dienasgrāmatas analītiska telpisko pieredžu fiksēšana nav redzamākā dienasgrāmatas daļa – apzināta refleksija par dzīves telpu parādās salīdzinoši reti.

Lai veidotu Zelmas telpisko pieredžu "karti", nākamajā kodēšanas solī notikumu

Šovakar apstaigāju visas savas zemes platības sākot ar ģimēnsdārzu un beidzu ar mājas dārzu, Apraudājos. Visur lien ārā asniņi, visi atkal taisās uz dzīvi, tikai paša saimnieka soļi vairs nestaiģā un acis vairs nevēro dabas atmodu. Tikai kad uzpūš vējšs un iešalcas kāds koks, man liekas, ka tā ir viņa skumjā nopūta. Tā es skumstu un nekad viņu vairs neaizmirsīšu, kā mēr soļošu pa viņa mītajām takām.

4. attēls. Zelmas Indriksones dienasgrāmatas ieraksts 1965. gada 29. martā, kurā vietu un dabas pieredze iemieso atmiņas un sēras par mirušo vīru. (Dienasgrāmatu mašīnrakstā un datorrakstā pārrakstījis Zelmas dēls Gunārs.)

Figure 4. Zelma Indrikson's diary entry on March 29, 1965, in which her experience of place and nature embodies memories and mourning for her deceased husband. (The diary was transcribed in typewritten and computer type by Zelma's son Gunārs.)

vietas tika apvienotas zonās no tuvākās uz tālāko: 1) māju iekštelpas, 2) pagalms, 3) sala un salas tuvīene, 4) Rīga (ar to dienasgrāmatā apzīmēta pilsētas daļa Daugavas labajā krastā) un došanās ārpus tās. Šim analīzes solim tika izvēlēts 1976. gads, kad notika Salu tilta atklāšana, lai vienlaikus pārbaudītu, vai šis notikums ietekmēja Zelmas dzīves trajektorijas. Lai arī Zelmas ģimene sāka šo tiltu izmantot, viņas dzīvē galvenais savienojums ar pilsētu palika tiltiņš uz Bišumuižu, kas, visticamāk, skaidrojams ar Zelmas māju atrašanos Bišumuižai tuvajā salas galā. Šis analīzes solis atklāja, ka visvairāk dienasgrāmatā aprakstīta dzīve iekštelpās (31%), kam seko pagalma un dārza apraksti (27%), Rīgas un tālāku vietu apraksti (26%) un visbeidzot salas un tās tuvīenes apraksti (16%). Šī aina atbilst Zelmas dzīvesveidam – lielākoties viņa laiku pavadīja mājas un dārza darbos vai arī devās "uz pilsētu" tirgoties vai iepirkties. Ģarākai pastaigai pa Lucavsalu Zelmai ne vienmēr atlika laika. Reizēm viņa atzīmēja, ka kādas salas vietas nav apmeklējusi pat vairākus gadus. Tomēr reizes, kad viņa (lielākoties ar suni) devās pastaigā pa salu, arvien aprakstītas izvērsti, detalizēti fikšējot novērojumus un pārmaiņas.

Dienasgrāmatas telpiskā kodēšana un zonēšana nav uzskatāma par pētījuma galarezultātu, taču šis process ļāva nonākt pie precīzākām Zelmas telpisko pieredžu definīcijām kvalitatīvajā pētniecības fāzē. Šis process arī rosināja pārskatīt sākotnējās kodēšanas kategorijas, piemēram, vajadzību nošķirt Rīgas pieredzes no došanās ekskursijās vai ciemos ārpus Rīgas. Izvirzot priekšplānā Zelmas telpisko pieredžu funkcijas un ar tām saistītās emocijas, sākotnēji definētie zonu apli kļuva "staiģīgi" un pielāģoti Zelmas subjektīvajai vietu uztverei.

Rīgas trajektorijas un funkcijas Zelmas dienasgrāmatā

Šīs zemes gabaliņš ir man svēts: Zelmas mājas Lucavsalā

Indriksonu saim-

niecība un Lucavsala ir vietas, kas Zelmas dienasgrāmatā aprakstītas visdetalizētāk un personiskāk. Ar šo teritoriju Zeltu saista ne tikai ikdienas sociālā un darba dzīve, bet arī skaistuma izjūta un atmiņas. Vairākiem Zelmas saimniecības un Lucavsalas telpiskajiem vērojumiem ir atmiņu un asociāciju uzslāņojums, "redzot" konkrētās vietās notikumus un tuvus cilvēkus, visbiežāk mirušo vīru. Izvērsti cilvēciskots ainavas apraksts tapis 1966. gada 28. janvārī:

Mājās nākot, vairākas reizes pūtos, un skats kaut kā vienmēr aizklīda uz "Furniera" pusi. Tas vienmēr vēl veļ melnus dūmu putekļus pa savu garo dūmvedu tāpat kā toreiz, kad tur vēl strādāja mans vīrs un brālis. Kaut kā skats aizmaldās arī pie brāļa mājās. Redzu viņu, kā viņš nāk no darba uz savu māju gar krasta malu un pār plecu viņam kārtiņa, jo viņš arī nekad negāja tukšā. Nu tur saimnieko sveši cilvēki iekš viņa sūri, grūti pelnītā. Cik savādi un skumji ir pārdomājot tam, kas vēl ir palicis un noskatās, kā rīkojas cilvēki. (LFK Ak 214 28.01.1966.)

Līdzīgas personiski tuvas vietas, kuru apmeklējumu Zelma aprakstījusi garāk, ir mātes miršanas vieta Juglā, Zemgales kara bēgļu dzīvesvietā, kuru viņa apciemo reizi gadā vai retāk, kā arī Katlakalna mežs, kurā viņa atpazīst vīra sēņu vietas un maršrūtus. Īpašs brīdis bijis Zelmas dabas vietu zināšanu tālāknodošana, kas apliecinājusi Zelmas tuvību ar vēlāko dēla dzīvesbiedri: "Pusdienas ēdām pie vecā lielā bērza, kur kādreiz, kad mani dēli vēl bija bērni, mans dzīves draugs kopā ar viņiem sēņojis. [...] Novēlēju Renātei turpināt tālāk manas sēņu takas, jo viņa ir pirmā jaunā, kas ir manu dēlu gados, kura ir vēlējusies nākt man līdz uz šo vietu un vēl teikusi, ka viņai šie meži patīk." (LFK Ak 214 08.09.1976.)

Daudziem Lucavsalas pieredžu aprakstiem ir izteikta sociālā dimensija. Zelma apraksta *saliniešu* māju, saimnieku un ģimeņu vēsturi gan no personiskās pieredzes, gan pēc citu stāstītā. Praktisku apsvērumu vadīta tikšanās (dalīšanās ar augiem, produktiem, sadzīves pakalpojumiem), ciemošanās un svinības Zeltu saista ar salas kaimiņiem un sezonālajiem dārzkopjiem. Salas sociālās telpas vērtējumā Zelma lielu nozīmi piešķir cilvēku krietnumam un ar to saistītajai drošības vai nedrošības sajūtai salā. Dienasgrāmatā aprakstīti dārza mājiņu laušanas, dedzināšanas, apzagšanas un salas piesārņošanas gadījumi, salas iedzīvotāju konflikti, kā arī *saliniešu* centieni rūpēties par kārtību un drošību. 1965. gada 28. decembrī Zelma par salas sabiedrību secina: "Tāda nu ir mūsu mazās salas dzīve un cilvēki, iekš kuriem arī ir neģēļi." (LFK Ak 214 28.12.1965.)

Nozīmīga Zelmas salas pieredzē ir dabas klātbūtne. Viņas dabas vērojumi ir detalizēti un poētiski, dabā novērotais vistiešāk izsaka viņas skaistuma izjūtu:

Tāpat kā iepriekšējās dienās ogulāji izskatās tik brīnišķīgi, kā baltas sniega buķetes veidotas no sniega, jo zari ir maz redzami, vienā otrā vietā melna strīpiņa vai kāstītis ir redzams. Kā tas sniegs var tā turēties, tas tieši ir brīnums. Pie sētas dēļiņiem ir pieķēries sniegs, pie virsējā gala pārkāries pāri no augšas platāks, uz leju šaurāks, un izskatās kā rūķiņu cepurītes. Skaists ir dabas darbs, cilvēka rokām neizdarāms. (LFK Ak 214 08.01.1967.)

Tuvību Zelma izjutusi ne tikai ar cilvēkiem, bet arī ar augiem, īpaši atsevišķiem kokiem, kuru apmeklēšana bijusi viņas pastaigu mērķis. Lucavsalā tāds ir bijis pūpolkrūms, kas tur audzis jau laikā, kad Zelma ienāca dzīvot Lucavsalā. Kopš 70. gadu beigām viņa atzīmē krūma postīšanu, un 1982. gada 11. martā apmeklēja to pēdējo reizi: „..biju uz 17-o gabalu. Tur mans vecais pūpols ir iznīcināts. Vēl reti stumbri, kas nav nocirsti. Atvadījos no viņa kā no drauga. Daudz viņš man ir palīdzējis pa šiem gadiem, kamēr nav mana drauga.” (LFK Ak 214 11.03.1982.)

Dienasgrāmatas ieraksti bieži sākas ar āra temperatūras un laikapstākļu novērojumu, kas reizēm noteica dienas gaitu. Vētru un ledus kušanas izraisītie plūdi tieši ietekmēja Zelmas ģimenes mobilitāti – plūdu dēļ reizēm tikšana uz Bišumuižu bija apgrūtināta vai neiespējama. Pavasaros Zelma atzīmēja pirmo migrējošo putnu – strazda, cīruļa, ķīvītes – novērojumus. Zelma reģistrējusi arī Lucavsalas sugu izzušanu. Vēl 1977. gadā viņa ir pierakstījusi pirmās ķīvītes novērojumu, taču jau 1981. gada Jāņu dienā konstatē, ka ķīvīte un citas sugas salā vairs nav manītas:

Nav jau vairs mūsu pļavā tādi ziediņi kā senāk. Cilvēki visu ir paspējuši izskaust, kas dabā skaists. Kur kādreiz ziedēja margrietas, skaistais dzeltenais āboliņš un daudz citas brīvā dabā augošas puķītes, tur tagad ir ģimenes dārziņi un visapkārt tiem, var teikt, izgāztuve. Izgāzts ar mašīnām dažādas drizas. Nedzīvo vairs pie mums putniņi – ne grieze, ne ķīvītes, un daudzi citi ir apklusuši. Jo cilvēks – zvērs ir visus iznīcinājis. (LFK Ak 214 24.06.1981.)

Šo dabas pārmaiņu cēlonis ir salas pakāpeniskā urbanizācija Zelmas dzīves laikā. Pasaules urbanizācijas pētnieki ir pievērsuši uzmanību tam, ka šī procesa rezultātā tiek iznīcinātas lauku un pilsētas atšķirības, radot integrētas, pilsētas dzīves ietekmētas telpas (Harvey 2015: 275). Lucavsalā šo procesu iezīmēja ģimenes dārziņu veidošana, lielāka svešinieku klātbūtne, pļavu izzušana, dabas daudzveidības mazināšanās, Salu tilta būvniecība, kā arī sporta kompleksa iecere, kuras īstenošana tika sākta 1967.–1968. gadā, tad pārtraukta un atkal apsvērtā 1986. gadā, radot neziņu salas iedzīvotājos. Pārbūves darbi apgrūtināja arī salinieku nokļūšanu Bišumuižā – sākoties sporta kompleksa izbūvei, tika nojaukts tilts un Bišumuižā varēja nokļūt tikai pa mazo dambīti, ja tas nebija applūdis. Lucavsalas pastaigās Zelma dokumentēja veco iedzīvotāju, māju un amatu izzušanu. Piefiksējot infrastruktūras, sociālās un dabas pārmaiņas, Zelma tās raksturoja kā klusuma, miera un drošības zaudēšanu salā.

***Ko neviens nespēj ietērt vārdos, izteic šais brīnišķīgajos,
skaistajos ziedos. Kapsēta kā attiecību, estētikas
un kultūras telpa***

Zelmas Indriksones dienas-

grāmata ietver bagātīgu materiālu par kapu kopšanas tradīcijām un kapsētu dažādajām nozīmēm. Līdzās Lucavsalai Katlakalna un Ziepniekkalna kapi ir teritorija, kas uztur Zelmas saikni ar tuviniekiem un kur viņa dodas regulāri. Katlakalna kapsētā apglabāts viņas vīrs un citi Indriksonu dzimtas radinieki, savukārt Ziepniekkalnā guldīta liela daļa lucavsalinieku un citi Zelmai tuvi cilvēki. Vēl viena nozīmīga piemiņas vieta atrodas Juglā, kur mira viņas māte. Rūpes un piemiņu Zelma pauž ar sagādātiem ziediem un pārdomātām ziedu un augu kompozīcijām, kuras viņai ir bijis svarīgi detalizēti aprakstīt: "Vakar biju pie sava drauga. Aiznesu viņam skaistākos ziedus, kas ir dārzā. Aiznesu viņam sarkano pojenes ziedu, kurš pirmais bija izplaucis, sarkanos un baltos ceriņus un tulpes ziedus. Izdalīju arī brālim, svainei un Otim." (LFK Ak 214 30.05.1966.) Kādā reizē, kad dēli piedāvāja Zelmu aizvest līdz kapsētai, viņa atteicās, jo nebija neko sagādājusi sveicienam. Rūpes par kapa vietu ir arī veids, kā Zelma paudusi pateicību – reiz viņa apkopa kāda vīrieša kapu pateicībā par to, ka pirms 54 gadiem viņš Zelmai uzklāja skaistu iesvētību galdu.

Augu un ziedu kompozīciju estētiskais vērtējums Zelmas apziņā ietver arī cilvēku krietnuma un attiecību novērtējumu. Ziedu valoda, viņasprāt, ir veids, kā paust sēras, rūpes un mīlestību: "Tur dus viņu vienīgā, un viņi savas sāpes un mīlestību, ko neviens nespēj ietērt vārdos, izteic šais brīnišķīgajos, skaistajos ziedos. Tur ir sakopti sīkie ziediņi un cēlās rozes, pat netrūkst meža staipeknītis, sīkā papardes lapiņa. Katram ir ierādīta vietīņa, un viss tik jauki saderas." (LFK Ak 214 01.11.1981.) Kapu estētikas valodā viņa izlasa arī radinieku nesaticību un nevērību:

..[Alīdai] arī biju domājusi to pašu, bet, kad redzēju, ka mans pirmais sveiciens bija pazudis bez vēsts no vietīņas, kur liku, tad noslīga rokas gar sāniem un pār lūpām izlauzās klusi vārdi, "ak Dievs, cik šiem cilvēkiem ir briesmīgs naidis un ļaunums." [...] Klusi pārdomāju, ka arī viņu pašu ģimenē laikam nav īsta siltuma [...] Par šiem nepilniem četriem mēnešiem pie viņas kopiņas redzu pieliktu buntīti pūpolu un mazu krokusu podiņu, iekšā kā ir divi krokusiņi gaiši zili. Alīdas kaps ir kā vainagi likti, tā arī izpūris stāv. Viens otrs zars uzkritis, arī daži sausi ziediņi gar kapu ar kājām samīdīti. Tas rāda, ja būtu mīlestība, tie tur nebūtu. (LFK Ak 214 11.03.1974.)

Arī citkārt Zelma nesaskaņu stāstus izstāsta caur atšķirīgiem estētiskiem un saimnieciskiem priekšstatiem par augu kopšanu un izkārtošanu.

Līdzās attiecību paušanas un estētikas telpai kapsētas ir arī Zelmas kultūrvietas. Zelma dodas kapu pastaigās negaidītos vaļsbrīžos un izvēlas tās par ekskursiju mērķi gan Rīgā, gan ārpus tās. Pēcāk dienasgrāmatā fiksēti apmeklēto kapsētu apraksti un vērtējumi. Reizēm Zelma dodas apskatīt "lielo vīru" kapus, piemēram, Andreja Upīša kapavietu neilgi pēc viņa bērēm, vai arī, nokļūstot kādā pilsētā, aicina

to iepazīt caur kapsētas apmeklējumu. 1977. gada 25. septembra dienasgrāmatas ieraksts veltīts Olaines apmeklējumam: "Tā apskatījos Olaines kapus. Maza kapsētiņa, ļoti daudz krievu tautības kapu krustu, visi lielāko tiesu nolauzti. Mēs ar Raini [dēls Raimonds – I. V.] izstaigājām un apskatījāmies. Arī Gunāram parādīju tos kapus, kuri man patika."

Pamanāmi lielais kapsētu, kapu kopšanas un bērņu aprakstu īpatsvars dienasgrāmatā liecina par nozīmīgu Zelmas pieredzi, interešu un jūtu teritoriju. Kapsētas paplašina Zelmas tuvuma zonu ārpus Lucavsālas, ietverot arī Katlakalnu, Ziepniekalnu un Juglu. Kapsētu plašais nozīmju lauks vēsta gan par Zelmas skaistuma izjūtu un estētiskajām praksēm, gan attiecībām ar dzīviem un mirušiem cilvēkiem, gan interesi par vēsturi un kultūru.

Biju vēl uz veikalu, tomēr neko nedabūju.

Tirgus un iepirkšanās klejojumi

Kontrasts nesteidzīgajām Lucavsālas un kapsētu pieredzēm ir darbīgie maršruti, kas saistīti ar tirgošanos un iepirkšanos. Tirgošanās rutīnu Zelma īsi reģistrē gandrīz katrā dienasgrāmatas ierakstā. Regulāri viņa dodas uz Centrāltirgu pārdot izaudzēto vai ievākto. Pārsvārā viņa dodas pāri dambim uz Bišumuižu un tālāk ar 10. tramvaju. Reizēm izmanto arī kuģīti vai taksoometru. Vēlāk ar dēlu personisko vai sabiedrisko transportu mēdz šķērsot arī Salu tiltu. Tirgošanos Zelma bieži apraksta kā smagu darbu, īpaši lietus, aukstuma vai slimības gadījumā vai ja aizvestās preces iztirgošana prasa ilgu laiku.

Lielu dienas daļu Zelmai mēdza aizņemt iepirkšanās. Kā vienīgajai oficiāli nestrādājošajai ģimenes loceklei viņas loma bija sagādāt nepieciešamo: "Mans uzdevums ir tikai skriet pa rindām, jo citādi nevar dabūt nepieciešamo uzturu." (LFK Ak 214 06.02.1955.) Biežāk lietojamus produktus un preces Zelma iegādājās Bišumuižas veikalā, Centrāltirgū vai Universālveikalā, tipisks galamērķis bija arī Pārdaugavas veikali Vienības gatvē un Olīvu ielā. Taču bieži iepirkšanās maršruti ir neparedzami klejojumi, dodoties no veikala uz veikalu cerībā atrast vajadzīgo deficīta preci. Tipiski ir dienasgrāmatas ieraksti "biju uz veikalu, tomēr neko nedabūju", bet vajadzīgo preču iegāde bieži apzīmēta kā "palaimēšanās". Piemēram, septiņas reizes dienasgrāmatā pieminēta došanās uz Miera ielu, lai iegūtu vēlamo vīra kapa pieminekli. Klejojumi pa Rīgu aprakstīti, meklējot mēteli, naglas, stikla vati, kaļķi, zivju eļļu, žurku indi vai pulksteni: "Un es nodauzījos pa Rīgas ielām visu pēcpusdienu, meklējuma pirkst pulksteni, lai būtu, kur laiku redzēt. Agrākie visi ir izgaisuši, bet tā nu ir jauka lieta, ej, kur gribi, nav un nav." (LFK Ak 214 11.12.1954.) Preču pieejamība bieži ietekmēja vai pat mainīja dienas gaitu. Par citu svarīgu darīšanu pakārtošanu preču pievedumam liecina 1955. gada 6. februāra ieraksts: "Man vajadzēja jau 4. būt poliklīnikā uz asins analīzi un rentgenu. Atliku, jo deva cukuru, mēģināšu pirmsdien, bet dzird, ka veikalā ir

ievesti rīsi, un tātad padomju brīvais cilvēks, tāds, kas vēl drusku kust, labāk izvēlēsies rīsu rindu, bet ārstēšanos atliks uz nākošo dienu.”

Neparedzamās iepirkšanās trajektorijas ir bagātīgs Zelmas telpisko pieredžu materiāls. Preču meklēšana ļauj viņai nonākt līdz šim neapmeklētās Rīgas vietās, tomēr ļoti reti šie klejotumi raisījuši garākus vietu vērojumu aprakstus. Šīs vietas pieredzētas steigā, par ko liecina pārvietošanās apzīmējumi – “braukt”, “skriet”, “nodauzīties”. Iepirkšanās vietas ļauj kartēt Lucavsālas iedzīvotājas praktisko vajadzību un lielā mērā arī stresa un neveiksmju areālu, kas aptver galvenokārt Rīgas centru, Āgenskalnu, Torņakalnu un Bišumuižu.

Rīgas centra atklāšana

Pārdaugavas iedzīvotāju valodā došanās “uz Rīgu” tipiski nozīmē pilsētas centru un Daugavas labo krastu. Zelmas ikdienā Rīgas centrs nozīmē tirgošanos Centrāltirgū vai iepirkumu klejotumus. Aptuveni trīsdesmit gadu garumā rakstītajā dienasgrāmatā tikai trīs ierakstos Zelma nejauši un pašai par pārsteigumu “atklāj” Rīgas centra ainavisko un arhitektūras skaistumu. 1954. gada 17. augustā viņa raksta:

Braucu uz Rīgu meklēt saviem dēliem skolnieku uzvalkus. [...] Kaut kur Ļeņina ielā bija dabūjams cukurs. Nākot atpakaļ, brītiņu apsēdāmiešos Operas apstādījumos. Tā bija pirmā reize, kad es apsēdos un pārlaidu skatu Rīgas centram. Un tiešām, man jāsaka, mūsu Rīga ir skaista. Brīvības pieminekļis, pilsētas kanāls iegrimis apstādījumu ēnā. Man paliek kauns no sevis. Dzīvoju tik ilgi Rīgā, bet redzu to pirmo reizi, kaut šeit esu gājusi ļoti daudz, bet vienmēr ir bijusi tāda steiga, ka acis ir redzējušas tikai pelēkos ielas asfalta celiņus, par kuriem steigā traucas kājas.

1965. gada maijā Zelma līdzīgi “atklāja” Vērmanes dārzu jeb toreizējo Kirova parku. Toreiz viņa bija devusies uz Rīgas centru darīšanās, taču viņai nācās gaidīt stundu, līdz beigsies vajadzīgās iestādes pusdienas pārtraukums. Šo neplānoti brīvo stundu viņa pavadīja parkā, vērojot cilvēkus. Savukārt 1966. gada 21. martā Zelma devās uz Vecrīgu pirkēt sēklas, taču veikals bija slēgts, un viņa nolēma pievienoties ekskursantu grupai:

Nākot pa Skārņu ielu, redzu sen celtas mājas pagalmā ekskursantu grupu. Domāju, iešu arī es paskatīties, kas tā par celtni. Uzraksts *Jāņa sēta*. Griežos atpakaļ un redzu uz vienām lielām durvīm uzrakstu: “Dievs lai svētī Tavu ieiešanu!” Redzu, ka durvis ir pusvīru un tur iet cilvēki. Ieeju arī es un redzu, ka tā ir baznīca. Ārā vairs nenāku un noklausos Dievvārdus. No blakus sēdošās dabonu zināt, ka tā esot Jāņa baznīca un tagad šeit noturot Jāņa un Doma draudzes Dievvārdus.

Šo pieredžu izņēmuma raksturs liecina, ka oficiālo Rīgas tēlu Zelma atklāj ar svešinieces acīm. Tas, kā Pārdaugavas salas strādniece pieredz un portretē Rīgu, ievērojami atšķiras no vadošajām galvaspilsētas reprezentācijām vai administratīvā dalījuma. Zelmas dienasgrāmata ļauj izprast “funkcionālo pilsētu” (Ušča 2013: 11) jeb dzīvoto, justu un vajadzību veidoto Rīgu.

Secinājumi. Rīga ar Lucavsalu centrā

Viena no emociju un afektu ģeogrāfijas vadtēmām ir tuvums (*proximity*) un intimitāte vietu pieredzē, dodot priekšroku tādām zināšanu formām, kas atklāj justās pasaules. Šo aspektu pētnieki nereti dod priekšroku etnogrāfijas metodoloģijai, taču tiek analizētas arī vietu vizuālās reprezentācijas un dažāda veida literatūra, tostarp autobiogrāfijas (Pile 2010: 10–11). Šie jēdzieni iekļaujas plašākā cilvēkģeogrāfijas jautājumā par attāluma subjektīvajām pieredzēm, kas 21. gadsimtā ir viena no nozares pamatlīnijām (Simandan 2016: 249). Šī pētījuma mērķis bija pārbaudīt vietas pieredzes pētniecības iespējas un metodes dzīves pierakstīšanas literatūrā. Tika secināts, ka tiešu un izvērstu Rīgas vietu vērojumu dienasgrāmatā nav nemaz tik daudz, salīdzinot ar citām tēmām, kā jūtu un attiecību aprakstiem vai dienas darbu fiksēšanu. Parasti vietu apraksti tapuši pēc pastaigām, apcerot pārmaiņas un dabas norises salā, apciemojot kapsētas vai dodoties uz mežu. Tomēr telpiski iespējams lasīt arī citus dienasgrāmatas ierakstus, kartējot Zelmas dienas gaitas, vietu funkcijas un ar tām saistītās afektīvās pieredzes. Kombinējot Zelmas "telpisko rakstīšanu" (garāko vietu aprakstu atlasī) un manu "telpisko lasīšanu", viņa dienasgrāmatas bija iespējams analizēt kā Rīgas telpiskās pieredzes naratīvu.

Zelmas Indriksones dienasgrāmatās redzams, ka viņa jūtīgi pamana pārmaiņas Lucavsalā un par tām raksta daudz, tāpat arī par pārmaiņām citās emocionāli nozīmīgās vietās, piemēram, mātes apbedījuma vietā Juglā. Mēģinot zīmēt Zelmas vietu pieredzes lokus, var pamanīt, ka ir vietas, par kurām top daudz garāki, detalizētāki un regulārāki apraksti, un ir vietas, kas reģistrētas īsi un lietišķi, pat ja tiek apmeklētas ik dienu. Psihologu attīstītā interpretācijas līmeņa teorija (*construal-level theory*) skaidro četras attāluma dimensijas (Simandan 2016: 250), no kurām trīs – telpiskais, laika un sociālais attālums – mijiedarbojoties veido Zelmas dažādās Rīgas pieredžu telpas. Sociālais un arī laika tuvums (atmiņas) par Lucavsalai tuvāko apkārtni padara Katlakalnu, Ziepniekkalnu, Torņakalnu un pat Juglu, kas Zelmai saistās ar tuvākajiem cilvēkiem un svarīgiem dzīves notikumiem. Rīgas centrs savukārt iezīmējas kā attālāka vieta, neskatoties uz to, ka tiek apmeklēts ikdienā un fiziski atrodas tuvāk nekā Katlakalns. Zelmas salas pieredzē telpisko un sociālo tuvumu papildina nemītīgā atgriešanās pagātnē un salas tagadnes salīdzināšana ar to (laika tuvums), fiksējot pārmaiņas.

Rīga ārpus salas, mājām un Pārdaugavas kapsētām ir Zelmas darījumu zona. Tā lielākoties piedzīvota steidzīgi un mērķtiecīgi, tirgojoties ar izaudzēto Centrāltirgū vai mēģinot atrast vajadzīgās deficīta preces. Reizēm šie steidzīgie klejojumi paplašina Zelmas pilsētas pieredzi neplānotos virzienos, tomēr pavisam reti saistās ar dziļākiem emocionāliem iespaidiem. To ilustrē pašas Zelmas pārsteigums, tikai pāris nejausās reizēs piedzīvojot Rīgas centra lēnās laiskuma vietas – parkus vai tūrisma objektus. Zelmas pierakstītajā dzīvē Rīgas centram gandrīz nav arī izklaides funkcijas.

Visā dienasgrāmatā, aptverot vairākas desmitgades, Zelma tikai piecas reizes pieminējusi kino un vienreiz – cirka apmeklējumu. Lielāka nozīme šai Rīgas centra funkcijai bijusi Zelmas dēlu dzīvē. Rīgas centrs Zelmas dzīves pierakstos iezīmējas kā afektīvi "pelēka" tranzīta telpa (Amin 2002: 967) starp viņai tuvajām vietām (Lucavsalu, Pārdaugavas tuvajām apkaimēm, Juglu) un ekskursijām ārpus Rīgas, kas fiksētas garākos piedzīvojumu aprakstos. Šāda pieredzes ģeogrāfijas analīze liecina, ka centrs ir pats cilvēks, neatkarīgi no tā, kādu centra uztveri piedāvā administratīvais iedalījums vai pilsētplānošanas politika. Dažādu pilsētas daļu iedzīvotāju telpiskā, sociālā un temporālā tuvuma izzināšana ļauj veidot precīzāku pilsētas "karti", kurā iekļauti arī pilsētas apdzīvošanas un jušanas slāņi.

Avoti

LFK Ak 214. Zelmas Indriksones autobiogrāfiskie materiāli Latviešu folkloras krātuvē. Pieejams: <https://garamantas.lv/lv/collection/1778010> [sk. 22.02.2024.].

LFK Dig 2, a75. Unas Smilgaines un Ievas Vīveres intervija ar Gunāru Indriksonu 25.07.2022. Latviešu folkloras krātuves digitālā arhīva kolekcija *Pārdaugavas stāsti*.

Literatūra

Amin, Ash (2002). Ethnicity and the Multicultural City: Living with Diversity. *Environment and Planning A: Economy and Space*, No. 34(6), pp. 959–980. DOI: 10.1068/a3537.

Bula, Dace (2022). Ievads. Bula, Dace (zin. red.); Āboliņa, Kristīne; Daugavietis, Jānis; Pusvilka, Agita; Vāveris, Guntis; Zīle-Veisberga, Agnese. *Dzīve līdzās ostai*. Rīga: LU LFMI, 6.–13. lpp.

Dennis-Henderson, Ashley; Roughan, Matthew; Mitchell, Lewis; Tuke, Jonathan (2020). Life Still Goes on: Analysing Australian WW1 Diaries through Distant Reading. *Proceedings of the 4th Joint SIGHUM Workshop on Computational Linguistics for Cultural Heritage, Social Sciences, Humanities and Literature*, International Committee on Computational Linguistics, pp. 90–104. Available: <https://aclanthology.org/2020.latechclfl-1.11> [Accessed 22.02.2024.].

Eglāja-Kristsons, Eva (2019). A wife who writes: aesthetic and social aspects of self-reflection in women's diaries. *Darbai Ir Dienos / Deeds and Days*, No. 72, pp. 119–126. DOI: 10.7220/2335-8769.72.7.

Eglāja-Kristsons, Eva (2023). The Beginnings of Women's Agency in Latvian Foreign Affairs: Autobiographical Approach. *Letonica*, No. 49, pp. 64–89. DOI: 10.35539/LTNC.2023.0049.04.

Gauja, Elza (režisore) (2022). *Tikmēr Lucavsalā*. [Dokumentālā filma]. Rīga: Riverbed.

Gavriļins, Aleksandrs (2017). Atmiņas, memoriāli, dienasgrāmatas un vēstules kā vēstures avoti. *Vēstures avotu pētniecība: lekciju kurss*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 88.–93. lpp.

Goba, Kaspars; Repše, Gundega (2014). *Rīgas salas*. Cēsis: Elm Media.

Griffin, Amy; McQuoid, Julia (2012). At the intersection of maps and emotion: The challenge of spatially representing experience. *Kartographische Nachrichten*, No. 62(6), pp. 291–299.

- Harvey, David (2015). *The Right to the City*. LeGates, Richard T.; Stout, Frederic (eds.). *The City Reader*, 6th edition. Abingdon, New York: Routledge, pp. 270–278.
- Hofmanis, Reinis (2020). *Dārzs uz salas*. Fonda *Mākslai vajag telpu* fotogrāfijas projekts *Atstatuvums*. Pieejams: <https://atstatuvums.lv/darzs-uz-salas> [sk. 22.02.2024.].
- Kadar, Marlene (1992). *Coming to Terms: Life Writing – from Genre to Critical Practice*. Kadar, Marlene (ed.). *Essays on Life Writing: From Genre to Critical Practice*. Toronto: University of Toronto Press, pp. 3–16.
- Kūle, Laila; Briede, Agrita; Kļaviņš, Māris; Eberhards, Guntis; Ločmanis, Andris (2013). Adaptation to Floods in Riga, Latvia: Historical Experience and Change of Approaches. Schmidt-Thomé, Philipp; Klein, Johannes (eds.). *Climate Change Adaptation in Practice: From Strategy Development to Implementation*. Wiley Online Library, pp. 65–81. DOI: 10.1002/9781118548165.ch6.
- Liepa, A. (1940). Daugava kāpj laukā no krastiem. *Rīts*, 03.03., 16. lpp.
- Lipša, Ineta (2021). Documenting the queer self: Kaspars Aleksandrs Irbe (1906–1996) in between unofficial sexual knowledge and medical-legal regulation in Soviet Latvia. *Cahiers du monde russe*, No. 62(2–3). DOI: 10.4000/monderusse.12489.
- Matulis, Haralds; Reinsons, Sanita; Ļaksa-Timinska, Ilze (2022). Automatic Detection of Dates in the Corpus of Diaries. *The 6th Digital Humanities in the Nordic and Baltic Countries Conference (DHNB 2022)*. Conference proceedings. Available: <https://ceur-ws.org/Vol-3232/> [Accessed 22.02.2024.].
- Moran, Joe (2001). *Interdisciplinarity*. London, New York: Routledge.
- Motz, Marilyn (1987). Folk Expression of Time and Place: 19th-Century Midwestern Rural Diaries. *The Journal of American Folklore*, No. 100(396), pp. 131–147.
- Muktupāvela, Rūta (2021). "We provide the city with oxygen": arguing the communal value of nature in Lucavsala (Rīga) neighbourhood community resistance against the real estate developers. *SIEF2021 15th Congress*. Paper abstract. Available: <https://www.siefhome.org/congresses/sief2021/> [Accessed 22.02.2024.].
- Ozoliņš, Gatis (2023). Dzīvot pilsētā: pilsētas folkloras naratīvi. *Letonica*, Nr. 50, 116.–131. lpp.
- Panagopoulos, Thomas; Jankovska, Ilze; Bostenaru Dan, Maria (2018). Urban Green Infrastructure: The Role of Urban Agriculture in City Resilience. *Urbanism. Architecture. Constructions*, No. 9(1), pp. 55–70.
- Pearce Wickens, Margaret (2008). Framing the Days: Place and Narrative in Cartography. *Cartography and Geographic Information Science*, No. 35(1), pp. 17–32. DOI: 10.1559/152304008783475661.
- Pietta, Antonella; Tonomi, Marco (2021). Re-Naturing the City: Linking Urban Political Ecology and Cultural Ecosystem Services. *Sustainability*, No. 13(4). DOI: 10.3390/su13041786.
- Pile, Steve (2010). Emotions and affect in recent human geography. *Transactions of the Institute of British Geographers* (New Series), No. 35(1), pp. 5–20.
- Prilenska, Viktorija (2012). *Towards a Green Metropolis: Designing a Waterfront in Riga, Latvia*. Master thesis (integral report). Delft: Delft University of Technology.
- Reinsons, Sanita; Ļaksa-Timinska, Ilze [bez dat.]. Beyond the Archive Shelves: Navigating Digital Archiving of Life Writing Legacy through Public Involvement. *a/b: Auto/Biography Studies* [sagatavošanā].

- Reinsone, Sanita; Matulis, Haralds; Ļaksa-Timinska, Ilze (2022). Metadatos balstīta dienasgrāmatu teksta korpusa analīze. *Letonica*, Nr. 47, 70.–86. lpp.
- Rossetto, Tania (2014). Theorizing maps with literature. *Progress in Human Geography*, No. 38(4), pp. 513–530. DOI: 10.1177/0309132513510587.
- Simandan, Dragos (2016). Proximity, subjectivity, and space: Rethinking distance in human geography. *Geoforum*, No. 75, pp. 249–252. DOI: 10.1016/j.geoforum.2016.07.018.
- Swyngedouw, Erik; Kaika, Maria (2000). The Environment of the City... or the Urbanization of Nature. Bridge, Gary; Watson, Sophie. *A Companion to the City*. Oxford: Blackwell Publishing, pp. 567–580.
- U. (1929). Rīga plūdu briesmās. *Latvijas Kareivis*, 23.04., 2. lpp.
- Ušča, Maija (2013). *Teritoriālo kopienu veidošanās procesi Rīgā*. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Vītola, Ieva; Smilgaine, Una; Pucena, Signe (2014). *Mazdārziņi: tradīciju burtnīca*. Aizpute: Serde.
- Weaver, Ieva (2022). Rural life in the city: informal allotment dwelling in Riga. *RE:22 – Nordic Ethnology and Folklore Conference*. Paper abstract. Available: <https://nomadit.co.uk/conference/re22/paper/63506> [Accessed 22.02.2024.].
- Zukin, Sharon (1995). *The Cultures of Cities*. Massachusetts: Blackwell Publishers.